

Оригинални научни рад
удк: 316.75
doi: 10.5937/zrffp52-38747

ПАМЋЕЊЕ СПОРНИХ ЛЕГАТА ПРОШЛОСТИ ИЛИ КАД КУЛТУРА СЕЋАЊА УСТУКНЕ ПРЕД КУЛТУРОМ ПОНИШТАВАЊА

Милица С. БОЖИЋ МАРОЈЕВИЋ¹
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју уметности

¹ mbozic@f.bg.ac.rs

Рад примљен: 20. 6. 2022.
Рад прихваћен: 28. 11. 2022.

ПАМЋЕЊЕ СПОРНИХ ЛЕГАТА ПРОШЛОСТИ ИЛИ КАД КУЛТУРА СЕЋАЊА УСТУКНЕ ПРЕД КУЛТУРОМ ПОНИШТАВАЊА²

Кључне речи:
прошлост;
памћење;
култура сећања;
баштина;
култура
поништавања;
нежељено наслеђе.

Сажетак. Свакодневни живот испуњен је бројним сликама онога што је проминуло. Све оне, на различитим основама, остављају траг у времену и тако постају легати прошлости. Иако нам најчешће тај наслеђени корпус не прави проблеме како о пореклу тако ни о значењу, нити да ли ћемо га и како памтити, понекад се суочавамо са извесним нелагодама. Примера ради, наслеђе које баштини сећања на колонијализам и ропство, ратове, нуклеарне катастрофе радије бисмо заборавили. Рад трага за одговорима зашто одређени садржаји из прошлости опстају, а други нестају, као и када долази до промена њихове интерпретације. Наиме, развој информacionих технологија и нових модела комуникација, поред многих предности, допринео је развоју једне можда не нове, али свакако упадљивије културе размишљања. Базирана на осуди и негирању, критици без могућности адекватне одбране, култура поништавања (или отказивања) присутна је у многим сферама савременог живота. Иако забрана специфичних форми уметничког изражавања има дугу историју, данас смо сведоци формирања покрета који се боре за различите видове цензуре, и што је интересантно – они више нису инструисани од стране владајућих структура, већ долазе из саме културе, науке и уметности. Оправдавајући их педагошким разлозима, исправљањем неправди и бригом о култури сећања, непријатни садржаји се избегавају, изложбе се отказују, а споменици се модификују, руше. Допринос уметника и научника ревидира се и оспорава. Из тога произлазе бројна питања. Које идеје инспиришу такве иконокластичке акције? Ко су актери укључени у ове праксе? Када је различитост постала проблем, где је нестао дијалог? Које су просторне, социјалне и политичке импликације ових трансформација? У околностима овако муњевитих друштвених промена и (ре)интерпретација, чак и у науци је све теже остати сталожен и објективан. Општа хајка, а понекад и масовна хистерија, потпомажу да се лако склизне у ревизионизам. Уместо да се фокусирамо на могућности које нам отварају различите вредности легата прошлости, чини се да идемо ка томе да ће свако наслеђе, пре или касније, бити спорно.

² Рад је настао као део научноистраживачког пројекта *Човек и друштво у време кризе*, који финансира Филозофски факултет Универзитета у Београду.

Поимање догађаја минулих времена веома сликовито објашњава Тодор Куљић: „Брут је убио Цезара и то је непобитно, наиме, није Цезар убио Брута. Али објашњења убиства су различита. Грубо речено, зависе од полазне премисе да ли је Брут био доследни републиканац или побуњеник и завереник? Објашњења зависе и од тога да ли се Цезар оцењује као велики државник или као узурпатор?“ (Куљић, 2006, стр. 5). То је, заправо, врло логично, јер како прошлост није статична, да бисмо је смислено и смишљено тумачили, неопходно је да оно што се догодило сместимо у ширу перспективу и формирамо контекст. У супротном, без историјског, филозофског и социолошког оквира, баратамо искључиво немим сведоцима неког другог времена.

Наслеђе, као савремена употреба прошлости, чини природну везу између историје и сећања. „Учитељица живота“ утврђује и тумачи шта се, кад и како десило у прошлости. Историчар не мора нужно да искуси неки догађај да би нам оставио сазнања о њему: довољно је да прибави адекватну грађу којом аргументује ставове. Но, упркос томе што је заснована на фактима, историја, стриктно говорећи, није чињенична, већ представља сет прихваћених судова. У том смислу, уколико историја није скуп историјских факата, онда историјске чињенице и не постоје, док их историчари не створе (Куљић, 2006). Баштина почива на сличним хипотезама. Прошлост дакако постоји као производ креативне имагинације, као одговор на неку потребу ствараоца. Из ње садашњост бира наслеђе за тренутну употребу и разматра шта ће бити пренето у замишљену будућност. На тај начин и историја и наслеђе представљају селективно коришћење прошлости према актуелним потребама и трансформишу је кроз интерпретацију. С тим у вези можемо да закључимо да је прошлост оно што се догодило, историја покушај да се то опише, објасни или реконструише помоћу одабраних извора, а наслеђе производ садашњости, намерно развијен и формиран тако да одговори тренутним захтевима (Tunbridge & Ashworth, 1996, стр. 6). И док оно што се десило заувек остаје као чињеница, променљиво је једино њено тумачење (Asman, 2011, стр. 16–28). У том смислу историја није ни славна ни срамна, већ то може бити само наш однос према њој, а

он је тесно повезан са консензусом ко одлучује шта ће се, због чега и на који начин памтити, интерпретирати и презентовати.

Шта је, онда, спорно?

Remembering is not the negative of forgetting.

Remembering is a form of forgetting.

(Kundera, 1995, стр. 128)

Свакодневни живот испуњен је бројним сликама онога што је проминуло. Све оне, премда на различитим основама, остављају траг у времену и тако постају легати прошлости. Иако нам у великој већини случајева читав тај наслеђени корпус не прави проблеме како о пореклу тако ни о значењу, нити да ли ћемо га и како памтити, понекад се суочавамо са извесним nelaгодама. Поједино наслеђе попут, рецимо, неколико Унескових локација које баштине сећања на колонијализам и ропство, грађанске сукобе, ратове, нуклеарне катастрофе радије бисмо заборавили.

Ипак, они који не памте прошлости осуђени су на то да је њонављају. Ова јеврејска изрека, којом су обележене студије сећања већ безмало читав век, увек се посебно истиче када је реч о меморијализацији спорних легата нарочито блиске прошлости. Но, сам феномен памћења интригира људе много дуже. Наиме, шта је памћење, како мозак ради и шта се то догоди, па се деси супротни процес и настане заборав (љање) питања су на која наша врста тражи одговоре још од антике. Захваљујући томе, ми данас знамо да је памћење способност складиштења и присећања информација, коју чине кодирање, депоновање и (при)сећање, а да је његова функција оживљавање прошлог искуства кроз садашњи доживљај (Baddeley et al., 2009, стр. 1–7). Као такав збир онога чега се сећамо, оно је увек у тесној вези са учењем, јер не само да складишти информације већ даје и оквир у којем се нова сазнања повезују и омогућава да их касније призивамо и користимо.

Начине на које обрасци сећања и памћења формирају идентитет и однос према прошлости, кроз њихово преношење, измишљање, потискивање, заборављање, како у науци тако и у колективном памћењу проучава култура сећања. Као дисциплина издвојила се крајем XX века, а за разлику од вештине памћења која је индивидуална, култура сећања односи се на групу. Како у свакој друштвеној групи постоје неки облици културе сећања, реч је, у суштини, о универзалном феномену (Asman, 2011). Колективно памћење, даље, чини низ образаца и садржаја које људи уче, тумаче и мењају не би ли их уградили у сопствени идентитет. Пошто ће исти догађај више људи видети и тумачити различито, колективно памћење не представља суму појединачних памћења, већ је израз потреба неке групе,

у одређеном тренутку, а формира се у сталној напетости између приватних и службене политике сећања (Asman, 2011, стр. 32). Будући да се тежње групе мењају временом, такво памћење није статично, а када се деси да тај групни оквир нестане, настаће заборав.³

Одговори на питања зашто одређени садржаји из прошлости опстају, а други нестају бледе пред чињеницом да је од тога шта ћемо изабрати да чувамо много важније како ћемо га касније интерпретирати (Asman, 2011, стр. 6–10). У случају спорних легата прошлости, тумачење прати несагласје, или дисонанца, то јест непостојање договора на који начин ће различити актери да памте, разумеју и представљају поменуто наслеђе (Tunbridge & Ashworth, 1996, стр. 22–33). Због тога одлучивање шта ћемо, зашто и на који начин валоризовати, чувати и комуницирати поколењима која долазе представља дуготрајан и сложен поступак који је у тесној вези са процесом селекције – како онога што смо решили да памтимо, презентујемо и комеморишемо тако и онога што смо се договорили да заборавимо, уништимо или, једноставно, игноришемо (Tunbridge & Ashworth, 1996, стр. 97).

Памћење прошлости кад свакодневица није оно што је некада била

Већ неко време се чисти и расирема. Прљаве мисли и речи се сивљају на индекс, нејоодбни аутори и научници пронађају, говорници се прекидају у пола речи, сиоменици руше, из програма изоришних и ојерских кућа се издају расисички и сексисички комади. Музеји враћају уметности из далеких крајева и дисципирају се од некад

³ Као обрнути поступак од памћења, заборављање је процес током кога се привремено или трајно губи оно што је било запамћено. Иако је заборављање, попут памћења, веома сложено и различите науке и дисциплине другачије дефинишу његова значења и вредности, обично се памћење посматра као врлина, а заборављање као пропуст. Ипак, и заборављање је имало свој „историјски тренутак“. И то не један. Тако се као пример у литератури често наводи примирје у атинском полису, након Пелопонеског рата. У Старој Грчкој је чак постојала и реч за такав вид заборављања – *tnesikakein* – што дословно значи „сећати се лошег“, а у то доба је представљала чин јавне цензуре зарад општег добра. *Damnatio memoriae*, односно „брисање из памћења“, помиње се још у Римском праву као казна која се примењује на владара и друге моћнике, који су постхумно проглашавани за државне непријатеље, те су њихове слике, статуе и остали трагови уништавани. Слично је било и током Француске револуције. Максима „заборавити и опростити“, односно, *perpetua oblivio et amnesia*, понављала се и касније кроз историју. Чак се последњих година појавила читава струја истраживача која инсистира на заборављању. Међу њима се посебно истиче Дејвид Риф и његово семинално дело *In Praise of Forgetting: Historical Memory and Its Ironies*, публиковано 2016. године. Више о овоме у: Božić Marojević, M. (2015). *(Ne)željeno nasleđe и просторима памћења. Slobodne zone bolnih uspomena*. Beograd: СМiН.

*моћних мушкараца и жена беле коже који су их доносили. Литерарна
дела давно најисана йрейрављају се йо моралним мерилима
данашњице. Донедавно йодзасйууљене ейичке, релийиозне и сексуалне
йруйе не желе само да се њихов йлас чује, йо већ имају, нећо им је йре
свейа намера да друйима зайворе усйа.*
(Liessmann, 2022)

Развој информационих технологија и нових модела комуникација, а посебно друштвених мрежа и медија, поред многих предности (попут тога да су бројне корисне информације на клик далеко, брже, лакше и јефтиније доступне) допринео је и једној можда не новој, али свакако данас далеко упадљивијој култури размишљања. Базирана на осуди, негирању, оштрој критици без могућности адекватне одбране (јер кад је нешто у тој мери вирално, разум под притиском психологије масе попушта и реплика постаје готово невидљива), култура поништавања (или отказивања) присутна је у готово свим сферама свакодневног живота. Забринутост, или можда прецизније „забринутост“, за културу памћења тако је досегла један нови ниво. Наиме, „оно што у малим академским круговима важи за морално добро и политички коректно, сад постаје општа мера ствари која не трпи никакав отпор, никакву примедбу. Емоције, афекти и схватање субјективне повређености код људи који се осећају дискриминисанима, данас су фактор који одређује програме издавачких кућа и уређивачку политику медија, руши научне каријере, бира преводиоце по кључу, диктира музички и литерарни канон, одлучује како ће се звати улице, какви ће споменици стајати у јавном простору. Чак се и важне историјске личности које нису деловале потпуно морално исправно у свом времену – а која јесте! – протерују у скромне фусноте у школским и универзитетским програмима“ (Liessmann, 2022).

Покушаји прецизирања тога шта се подразумева под културом поништавања, односно отказивања, и даље интригирају истраживаче. Оно око чега ипак постоји делимични консензус јесте да се „отказивање“ односи на оне који су одговорни за неко погрешно понашање и проблематичне ставове и представља критику већег броја појединаца која се пласира најчешће на интернету, премда није искључиво ограничена на тај медиј комуникације. Ив Нг (Ng, 2020, стр. 623) поменути феномен описује као ограђивање од оних за које се процењује да су рекли или урадили нешто неприхватљиво. Кларк (Clark, 2020, стр. 88) ову појаву тумачи као чин којим појединац повлачи своју пажњу, присуство, време и новац од некога или нечега чије су вредности, (не)деловање или говор увредљиви, а Норрис (Norris, 2020, стр. 2) као покушај да се неко изопшти због кршења друштвених норми. „Кенсловање“ је постало посебно уочљиво у време пандемије ковида 19, када је пракса социјалног дистанцирања показала у којој мери је

важно да се, на пример, одржи позитиван јавни профил компанија (Morgan, 2021, стр. 5–6). Кембриџов речник културу поништавања и прозивања (позивања, узбуђивања), међутим, види као синониме. Под референцом „call out culture“ наводи се да је реч о феномену под којим се подразумева критиковање појединаца у јавности због неких њихових поступака, а да се понекад назива и „cancel culture“. Ипак, пре би се могло рећи да је култура отказивања надоградња, то јест „природна“ ескалација – од указивања на проблем до осуђивања особе која у томе учествује (Burmah, 2021).

Упражњавање културе поништавања појединци правдају педагошким моментом, са циљем заштите аудиторијума од негативних мисли и непријатних слика и догађаја. И премда се на први поглед у корену бројних „отказивања“ могу препознати позитивне интенције, не можемо да занемаримо негативне последице. На то су 2020. године у писму Харперсу указали потписници међу којима су Маргарет Атвуд, Ноам Чомски, Салман Ружди и др. Фокусирајући се на деградацију слободе изражавања, као један од аспеката ове појаве, истакли су отпуштање, јавно срамоћење и дељење личних информација као неке од преоштрих санкција (Harpers, 2020).

Ни број критичара, ни озбиљност критике, ни обим стварних последица до којих доводи (неретко не само прогон већ и освета) чини се да аудиторијуму није од пресудног значаја, јер, ма колико да обичном посматрачу ситуација делује тривијално, она је ипак резултат нечега много озбиљнијег. О томе пише Пеги Нунан у колумни у *The Wall Street Journal*: „Друштвени медији су пуни нагомиланих политичких и идеолошких руља. У занимљивом отклону од демократске традиције, они не покушавају да придобију другу страну. Они само осуђују и покушавају да ућуткају“ (Noonan, 2019).

Претпоставља се да је „кенсл култура“ део наше свакодневице негде од 2017. године након што је постала популарна идеја о „отказивању“ познатих личности због проблематичних поступака или изјава (NY Times, 2018). Вебстеров речник ју је повезао са #MeToo покретом, јер се појачана употреба синтагме поклопила са порастом заступљености тог хештага на мрежи (Merriam-Webster's Online Dictionary, 2022). Тренд „прозивања“ некога ударио је темеље за тотална отказивања, а корени тих поступака могу се пронаћи неколико година раније у Tumblr блоговима, посебно на страници *Your Fave is Problematic*, на којем су „фанови“ расправљали о томе зашто су њихове омиљене звезде несавршене (Romano, 2020). Истраживачи ове појаве углавном се слажу са тим да се прва референца на отказивање особе у поп култури јавила када је у филму „New Jack City“ лик којег тумачи Весли Снајпс изјавио: „Откажи ту [жену]. Купићу другу“. Изјава је била последица тога што његова девојка није одобравала његово насилно понашање. Готово двадесет година касније тај цитат ће у својој песми „I am single“ поменути репер Лил Вејн (Romano, 2020).

Пуий до йакла йойлочан је добрим намерама?

У бити културе поништавања налазимо јавно посрамљивање. Но, тај модел понашања постоји откад је века и света. Сетимо се само поливања катраном и перјем или бријања глава женама које су сматране издајницама у Француској након Другог светског рата. Листа великана који су досад отказани је непрегледна – од Галилеа, Мартина Лутера, Дарвина, Нелсона Менделе до Битлса, Џејмса Џојса, Владимира Набокова... Међутим, ово чему сада сведочимо, звали га јавним срамоћењем, прозивањем или поништавањем, у савремености има потпуно другачији обим, јер хајка сада није резервисана искључиво за јавне личности. Понекад се дешава да су појединци мета осуде због поступака из ране младости. И, коначно, „отказивање, брисање и повлачење не долази из варварског акта споља, из њој нечега страног, већ је део аспеката и појавне форме саме културе“ (Liesmann, 2022).

Примера данас има прегршт. Тако је, пре извесног времена, Универзитет у Единбургу одлучио да преименује Кулу Дејвида Хјума, један од најпрепознатљивијих топоса у овом кампусу, у Џорџов трг 40 (BBC, 2020). Одлука је донета након што је уочено да је филозоф у каријери имао расистички испад, а да изненађење буде још веће – ни Џорџ III, по којем објекат сада носи име, не може се сматрати перјаницом антирасизма. С тим у вези, поставља се питање да ли је „Ле Бон Давид“, како су га париски научници прозвали због његове добре нарави и веселог темперамента, имао више предрасуда од других мислилаца његовог времена? Није тајна да је Волтер, на пример, био антисемита, а да је Њутн био акционар компаније која је снабдевала робовима Латинску Америку (Chisick, 2002; RT, 2021).

Две ствари данас се замерају Хјуму. Прва је та што је позвао једног од својих покровитеља, лорда Хертфорда, да купи плантажу робова у Гренади, о чему сведоче писма из друге половине XVIII века. Они који покушавају да оправдају Хјума наводе да је он вероватно мислио да ће инвестиција бити исплатива за његовог пријатеља, те да је превише очекивати да у својству финансијског саветника филозоф намеће моралне ставове. Из те перспективе посматрано, а ако бисмо направили паралелу са савременим тренутком, да ли онда свако ко данас на било који начин подржава компаније које профитирају злоупотребом људских права подлеже истим оптужбама као и Хјум? У овом случају нас додатно интригира чињеница да је Хјум готово двадесет година раније у једном од својих есеја расправљао против институције ропства у Грчкој (Law & Liberty, 2020). Но, друга замерка на легат који су нам оставила Хјумова размишљања далеко је озбиљнија. Наиме, покушавајући да оспори Монтескјеову тврдњу да клима и други физички узроци одређују оно што бисмо назвали културом, Добри Давид пише да је склон да верује да су црнци природно инфериорнији

у односу на белце, додајући да међу њима нема генијалних произвођача, нема уметности нити науке (Law & Liberty, 2020).

Интернет петицију против Хјума потписало је више од 1.700 људи, а одлуку о преименовању објекта, уз образложење да ставови по питању расе, иако нису били неуобичајени за то време, данас изазивају узнемиреност јавности, донео је универзитетски Комитет за равноправност и различитост, прецизније, његов поткомитет за расну равноправност и антирасизам. Паралелно с овом одлуком, одједном је понестало средстава за Хјумову стипендију, али Универзитет и даље наставља да подстиче студенте и особље да проучавају Хјумов живот, рад и наслеђе (BBC, 2020).

У месецима за нама и Кант је постао расиста. Његов некадашњи филозофски допринос данас пада у воду, због цитата из Физичке географије, у којима истиче надмоћ беле расе у односу на Индијце, потом црнци и америчке староседеоце које котира на дну лествице (Liessmann, 2022). Судбина „канселовања“ задесила је и Чарлса Дарвина, а након руске инвазије на Украјину широм света скидани су руски класици са репертоара. Део јавности покушао је да укаже на упадљиву сличност са немачким третирањем „дегенеративне уметности“. Упркос томе, врхунац парадокса био је када је отказан Булгаков, иначе пореклом Украјинац.

Забрана специфичних форми уметничког изражавања, међутим, има дугу историју. Довољно је да се сетимо турског уништавања нашег фреско-сликарства, рецимо. И док је укидање државне или црквене цензуре у каснијим епохама важило за прогрес, данас смо сведоци формирања покрета који се свим средствима боре за различите видове цензуре, и што је интересантно – они више нису инструисани од стране владајућих структура, већ долазе из саме културе, науке и уметности. „То је парадокс духа времена, да управо они, чији је темељени предуслов деловања постојање слободе, сада налазе задовољство у томе да сами себи забрањују и ограничавају ту исту слободу – само да би се нашли на наводно исправној страни“ (Liessmann, 2022).

Године 2020. у Националној галерији у Вашингтону отказано је отварање путујуће изложбе са делима из циклуса „Ку-клукс-клан“, америчког уметника Филипа Гастона. Наиме, директорка установе, а након консултација са запосленима и колегама из других музеја где је требало поставка да гостује⁴, обавестила је Управни одбор да догађај треба да буде одложен, цитирајући колегу црнца: „Гледање слика Клана за мене је као да сам засекао још једну рану на руци и сипао со у њу. Спреман сам да то урадим, али то мора да буде ради неког вишег циља“. Упркос томе што се Гастон у тим делима обрачунава са америчким расизмом, директори одабраних музеја

⁴ Изложба је требало да се одржи и у Тејт галерији у Лондону, Музеју лепих уметности у Бостону и у Хјустону.

заузели су становиште да је пре организовања изложбе неопходно да се тимови стручњака интерно позабаве његовом уметношћу. Предлог да се пројекат одложи до 2024. године изазвао је салве негодовања савремених уметника. Они су потом у отвореном писму, између осталог, истакли да се музеји плаше контроверзи и да сумњају у интелигенцију сопствене публице (NY Times, 2020).

У мају текуће године поставка је ипак отворена у Бостону. Уз слике фигура са капуљачама направљене су табле са ширим историјским контекстом; специјалиста за трауму је за посетиоце начинио памфлет „Емоционална спремност“ у којем публику позива да „идентификује сопствене границе и поведе рачуна о себи“, а, такође, начињена је и „обилазница“ која омогућава посетиоцима да заобиђу (непријатна!?) дела на тему Клана. Отварање је поново изазвало жестоку дебату о томе да ли је одлагање било заиста нужно, да ли је само показало да се музеји клоне изазовног, провокативног рада у епохи повећане осетљивости у којој живимо, или је здрав знак да се са закашњењем суочавају са потребом да промене начине на који раде (NY Times, 2022). Ипак, и даље је остало недоречено да ли ће и у којој мери „случај Гастон“ допринети (ауто)цензури, односно, да ли ће институције успети да се одупру претераној обазривости, па чак и подилажењу јавном мњењу, јер би у музеје свакако требало да се иде због уметности која провоцира и стимулише.

(Ре)интерпретација прошлости најупадљивија је у контексту споменичког наслеђа. Рушење конфедералних споменика у Сједињеним Државама, рушење империјалистичких статуа у британским градовима, оспоравање колонијалних споменика у Јужној Америци, рушење маузолеја Георгија Димитрова у Софији, уклањање трагова пољске или совјетске владавине у Украјини, скидање Лењинових споменика из јавног простора широм Источне Европе, расељавање споменика бившег диктатора Чанг Кај Шека на Тајвану и уништавање статуа ауторитарног владара Хафиза ел Асада у Сирији само су неки примери поступања са тековинама спорних легата. Поред ових радикалних поступака, нове политичке елите неретко смишљају и алтернативне технике, којима мењају њихово значење. Понекад су те измене ограничене на промену имена, натписа, уклањање или додавање нових симбола и учитавање пожељних сећања, а често споменике сместе у музеје, будући да је тамо њихово излагање и тумачење контролисано. Овакве измене неретко су веома важне за афирмацију новог идентитета многих места, будући да нас значења која симболички пејзаж преноси позивају да се запитамо ко је присутан, а ко одсутан у јавним репрезентацијама, као и по чему су ти људи или предмети значајни и како су заслужили своје место у јавним сећањима, па сходно томе и у јавним просторима.

Но, ко контролише репрезентације и у којој мери су и коме оне спорне? Студент Универзитета у Кејптауну, Чумани Маквеле, у марту 2015. године бациса је канту људског измета на бронзану статуу Сесила Роудса. Британски магнат, политичар и премијер, контроверзна личност која је Африканце сматрала нижом расом, имао је скулптуру на улазу у кампус. Чуманијеву герилску акцију која је убрзо прерасла у протестни покрет „Роудс мора пасти“ подржала је група колега студената и професора. Демонстранти, који су себе називали „падобранцима“, присуство споменика видели су као чин дискриминације и насиља над црнцима, студентима и особљем, јер је, како су тврдили, славио колонијалног владара који је водио политику беле супремације. Протест се састојао од окупације, присвајања, модификовања и трансформације статуе, поливања кантама боје, цртања графита, постављања транспарената, перформанса, разговора. Циљ ових активности био је да се од кампуса направи меморијални пејзаж у којем ће, с једне стране, бити препознатљива историја црнаца који су изградили Универзитет, а са друге, места насиља и гробови црних робова који се налазе унутар комплекса Универзитета. Пажња јавности широм света привучена је путем друштвених мрежа, укључујући Фејсбук страницу и Твитер хештагове. Након гласања Сената Универзитета, статуу је извукао кран и уклонио (Timalsina, 2021).

Током протеста „Black Lives Matter“ у Бристолу, четворо младих срушило је статуу Едварда Колстона, трговца робљем из XVII века, и бациса је у луку. Ова 5,5 метара висока статуа, која је стајала од 1895. године на Колстон авенији, дуго је изазивала гнев грађана. У време када је подигнута, била је спомен на његова филантропска дела, будући да је широкогрудо финансирао школе и болнице. Колстон је, наиме, одрастао у богатој трговачкој породици у Бристолу, а након школовања у Лондону постао је успешан трговац текстилом и вуном. Године 1680. придружио се компанији Royal African, која је имала монопол на трговину робљем у западној Африци. Формално ју је водио брат краља Чарлса II који је касније преузео престо као Џејмс II. Компанија је робове – укључујући жене и децу – означавала RAC иницијалима на грудима (BBC, 2022). Верује се да је (посредно) продао око 100.000 људи између 1672. и 1689. године и да је највећи део богатства и стекао на тај начин. Колстоново име уткано је у читав Бристол – поред скулптуре, имао је школу, концертну дворану, пословни блок, кулу и улицу. Још 2018. године одлучено је да се његов допринос граду преиспита и да се промени легенда на споменику, допуном о његовим активностима у вези са трговином робљем, али коначна формулација текста никада није договорена. Бристолски музеј је на свом веб-сајту покушао да објасни разлог зашто је Колстонова статуа остала у граду: „Колстон никада, колико нам је познато, није трговао поробљеним Африканцима за личну корист“. Ипак, додали су: „Оно што знамо је да је 11 година био активан члан управног

тела RAC, компаније која је трговала поробљеним Африканцима“ (Bristol's Free Museums and Historic Houses, 2022).

Након што је споменик „пао“, статуа је изложена у музеју M Shed, заједно са транспарентима са протеста. Недуго затим урађено је истраживање чији су резултати показали да је жеља грађана да скулптура тамо и остане. Наиме, у анкети у којој је учествовало скоро 14.000 испитаника, 74% рекло је да жели да статуа буде изложена у музеју и да буде положена бочно. У извештају се, такође, наводи да би постоље и оригинална плоча требало да остану на свом месту, али допуњени за натпис зашто је статуа први пут постављена и када је скинута. Од 16% људи у Бристолу, који нису желели да виде статуу у градском музеју, око три четвртине инсистирало је да се врати на постоље, а једна четвртина предложила је да је треба уништити или не изложити. Мишљења су била подељена и о томе шта би требало урадити са постољем. Суграђани су упитани да ли би више волели да постамент остане заувек празан, да се на њега стави трајна замена или да се користи као привремени „сталак“ за уметничка дела или скулптуре. Закључено је да би требало обезбедити средства за повремене поставке, а да у одређеним периодима постоље треба да остане намерно празно. На питање које емоције рушење споменика изазива код њих, 56% испитаника рекло је да има позитиван осећај о том чину. Млађи мушкарци и жене осећали су се позитивније у вези са тим, док су они који се осећају негативно навели да је узрок томе начин на који је уклоњена скулптура (BBC, 2022). Ипак, с тим у вези не смемо занемарити да је бацање споменика Колстону у море додатно симболично – наиме око 19.000 Африканаца је тако завршило животе на бродовима, путујући у „обећану земљу“. Посебан изазов за музеј био је да осмисли начин како да презентује озбиљно оштећену статуу особе која је за један део заједнице симболизовала великодушност, доброту и филантропију, а за други неправду, патњу и угњетавање. Одлучили су да је представе онако како су је примили: оборену и осликану. У том положају остала је због реалних мањкавости – превише је била оштећена да би стајала усправно. Кустоси су решили да графите не уклоне, како би служили као сведочанство о најзначајнијем историјском тренутку скулптуре.

Сви ови догађаји отворили су и питања о друштвено-политичкој улози савременог феномена заузимања, модификовања, те рушења, са једне стране, и са друге подизања споменика у урбаним јавним просторима широм света. Зашто споменици морају „пасти“? Које идеје инспиришу такве иконокластичке акције? Ко су актери укључени у ове праксе? Које су просторне, социјалне и политичке импликације ових трансформација? Нема сумње да је демолирање споменика увек политички мотивисано. Но, иконоклазам, којим год мотивима да је задојен, заправо је увек одраз једне немоћи. Наслеђе, чија је улога (првобитно била) да ода почаст владајућим

елитама, у време политичких превирања или промене режима, често постане мета напада. Мартин Варнке (Martin Warnke) дели ове нападе на иконоклазме одоздо и одозго. Они којима недостаје политичка снага, своје незадовољство изражавају одоздо, протестима који резултирају делимично уништеним делима. Они који пак имају политички положај врше иконоборства одозго, искорењујући наслеђе других, стварајући нове симболе моћи. Док се иконоборци одоздо критикују као пуки вандалаи, иконоборство одозго често успева да прикрије своју деструктивну природу стварањем естетски вредног новог дела.

И, шта ћемо сад?

*Life is not what one lived, but what one remembers
and how one remembers it in order to recount it.
(Márquez, 2003, VI)*

У савременим друштвима, историјске неправде одражавају се не само на институције, законе и политике већ се огледају и у ономе чега се сећају појединци, породице, заједнице и нације. Како је то у свом чланку „Историја и сећање: антиномски пар?“ сажео Енцо Траверсо – историја и сећање настају из исте тежње и имају исти циљ, а то је елаборација прошлости. Међутим, историја је писање о прошлости по правилима заната, које настоји да одговори на питања које поставља сећање уз обавезну дистанцу (Traverso, 2012, стр. 10), јер не смемо заборавити да се историјско памћење формира кроз примарно искуство, културу сећања и историју као науку и да, што је прошлост ближа, то је утицај актуелних интереса присутнији (Asman, 2011, стр. 10). Иако је прошлост немогуће вратити унатраг и променити, она се може поново писати и проценити, а у одређеним случајевима то је и пожељно.

Нема ничега спорног у ставу да власт и победници пишу и контролишу историју како би оправдали властите поступке. Из тога, логично, произилази да онај ко контролише „производњу“ таквих информација контролише и културу, а културна доминација успоставља се преко традиције, која је увек осмишљена, одређена и изабрана верзија прошлости (Kuljić, 2006, стр. 138–139).

Како доживљавамо свет око нас одражава се и на то како ћемо се понашати. Пред крај прошлог века Џон Елстер писао је да друштвене норме треба разликовати од навика, правних норми и моралних норми. Друштвене норме су рецепти које људи користе у било којој ситуацији и са којима се слаже већина те групе. Чланови заједнице их не спроводе из сопственог интереса нити из самоодржања нити као одговор на етичке

последике (Elster, 1989). У случају културе поништавања, појединци реагују на понашање које крши норме тако што „кривце“ позивају да спроведу оно за шта верују да је општеприхваћено или би бар то требало да буде. Када користе моралне норме да би наметнули поштовање и осудили девијантност, више се ослањају на патос него на етос, па се тако моралне норме боре за превагу над друштвеним када је отказивање у игри (Saint-Louis, 2021). Због таквих ситуација све чешће се креира спирала ћутања – индивидуа има страх од изолације, јер ће је друштво изопштити због другачијег мишљења и онда га и не изражава (Hueguy et al., 2014).

Многим људима процес јавног позивања на одговорност и дојкот постао је важно оруђе социјалне правде, начин борбе кроз колективну акцију против неких од огромних неравнотежа моћи. Другима пак није. Из тога се даље постављају следећа питања: 1. Да ли је култура отказивања важно оруђе за постизање друштвене једнакости или нови облик застрашивања народа? 2. Да ли она чува културу сећања или креира ново наслеђе? 3. Да ли нас сама помисао да можемо бити „отказани“ одвраћа од потенцијално лошег, то јест, неконвенционалног понашања? 4. Несугласице су – у одређеној мери – неизбежне у сваком односу и саставни су део људског постојања. Ако сам корен културе поништавања лежи у нашој неспособности да делујемо у складу са истим „добрим“ моралом, где је тачно повучена граница између два супротстављена становишта? 5. У ком тренутку је „поштено“ отказати некога? 6. Колико различита треба да буду мишљења да би неко био отказан? 7. Која је разлика између пуког мишљења и нечијих најдубљих моралних уверења? (Mölder & Simm, 2020).

У околностима овако муњевитих друштвених промена и (ре)интерпретација, чак и у науци све је теже остати сталожен и објективан. Општа хајка, а понекад и масовна хистерича, потпомажу да се лако склизне у ревизионизам, а овим темпом, нажалост, чини се, да ће свако наслеђе, пре или касније постати спорно и да ћемо, уместо да се фокусирамо на разумевање његових различитих вредности, разумну меру сумње и уздржаности тражити свећом.

Литература

- Anonim. (2018, Jun 28). Everyone Is Canceled. *NY Times*. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2018/06/28/style/is-it-canceled.html>
- Anonim. (2020, July 7). A Letter on Justice and Open Debate. *Harpers*. Retrieved from: <https://harpers.org/a-letter-on-justice-and-open-debate>
- Anonim. (2020, September 13). Edinburgh University Renames David Hume Tower over 'Racist' Views. *BBC*. Retrieved from: <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-edinburgh-east-fife-54138247>

- Anonim. (2020, September 30). The Philip Guston Show Should Be Reinstated. *NY Times*. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2020/09/30/arts/design/philip-guston-shows-open-letter.html>
- Anonim. (2020, September 13). Edinburgh University Renames David Hume Tower over ‘Racist’ Views. *BBC*. Retrieved from: <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-edinburgh-east-fife-54138247>
- Anonim. (2021, April 26). Gravity Is Racist? Sheffield Uni. Wants Disclaimers on Isaac Newton’s Theories, Says He Benefited from ‘Colonial Activity’. *RT*. Retrieved from: <https://www.rt.com/uk/522155-isaac-newton-colonial-racist/>
- Anonim. (2022, May 1). Delayed Philip Guston Show Opens, with a Note from a Trauma Specialist. *NY Times*. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2022/05/01/arts/philip-guston-show-debate.html>
- Anonim. (2022, January 5). Edward Colston Statue: Four Cleared of Criminal Damage. *BBC*. Retrieved from: <https://www.bbc.com/news/uk-england-bristol-59727161>
- Anonim. (2022, February 23). Colston Statue Should Be Displayed in Museum, Public Says. *BBC*. Retrieved from: <https://www.bbc.com/news/uk-england-bristol-60247092>
- Asman, J. (2011). *Kultura pamćenja*. Beograd: Prosveta.
- Baddeley, A., Michael, E. W., Anderson, M. C. (2009). *Memory*. New York: Psychology Press.
- Božić Marojević, M. (2015). *(Ne)željeno nasleđe u prostorima pamćenja. Slobodne zone bolnih uspomena*. Beograd: CMiH.
- Burmah, L. S. (2021). *The Curious Cases of Cancel Culture*. Electronic Theses, Projects, and Dissertations. Retrieved from: <https://scholarworks.lib.csusb.edu/etd/1289>
- Cancel Culture. (n.d.) *Merriam-Webster’s Online Dictionary*. Retrieved on May 15, 2022 from: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/cancel%20culture>
- Clark, M. D. (2020). DRAG THEM: A Brief Etymology of So-Called “Cancel Culture”. *Communication and the Public*, 5(3–4), 88–92.
- Chisick, H. (2002). Ethics and History in Voltaire’s Attitudes toward the Jews. *Eighteenth-Century Studies*, 35(4), 577–600.
- Edward Colston. Bristol’s Free Museums and Historic Houses. Retrieved on March 22, 2022 from: <https://museums.bristol.gov.uk/narratives.php?irn=2374>
- Elster, J. (1989). Social Norms and Economic Theory. *The Journal of Economic Perspectives*, 3(4), 99–117.
- Hyegyu, L. et al. (2014). When Do People Speak Out? Integrating the Spiral of Silence and the Situational Theory of Problem Solving. *Journal of Public Relations Research*, 26(3), 185–199.
- Johnson, D. (2020, September 24). Cancelling “Le Bon David”. *Law & Liberty*. Retrieved from: <https://lawliberty.org/cancelling-le-bon-david>
- Kuljić, T. (2006). *Kultura sećanja. Teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*. Beograd: Čigoja.
- Kundera, M. (1995). *Testaments Betrayed*. London: HarperCollins.
- Liessmann, K. P. (2022). Das Ende der Vernunft. Der Pragmaticus. Брутални трибунали политичке коректности: Погоди ко долази на вечеру! Превод на српски преузет са: <https://www.rts.rs/page/oko/ci/story/3208/drustvo/4736364/cancel-culture-pogodi-ko-dolazi-na-veceru.html>
- Márquez, G. G. (2003). *Living to Tell The Talle*. New York: Vintage Books.

- Mölder, B. & Simm, K. (2020). Disagreements: An Introduction. *Trames: A Journal for the Humanities and Social Sciences*, 24(3), 271–277.
- Morgan, W. D. (2021). *Cancel Culture in College: A Phenomenological Study to Define Cancel Culture in the College Generation*. Senior Theses, University of South Carolina. Retrieved from: https://scholarcommons.sc.edu/senior_theses/479
- Ng, E. (2020). No Grand Pronouncements Here...: Reflections on Cancel Culture and Digital Media Participation. *Television & New Media*, 21(6), 621–627.
- Noonan, P. (2019, March 7). Get Ready for the Struggle Session. *Wall Street Journal*. Retrieved from: <https://www.wsj.com/articles/get-ready-for-the-struggle-session-11552003346>
- Norris, P. (2020). Closed Minds? Is a ‘Cancel Culture’ Stifling Academic Freedom and Intellectual Debate in Political Science?. Harvard Kennedy School Working Paper No. RWP20-025. Retrieved from: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3671026>
- Romano, A. (2020, August 25). Why We Can’t Stop Fighting about Cancel Culture. *Vox*. Retrieved from: <https://www.vox.com/culture/2019/12/30/20879720/what-is-cancel-culture-explained-history-debate>
- Saint-Louis, H. (2021). Understanding Cancel Culture: Normative and Unequal Sanctioning. *First Monday*. Retrieved from: <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/10891/10177>
- Timalsina, T. (2021). Why Rhodes Must Fall. *Harvard Political Review*. Retrieved from: <https://harvardpolitics.com/rhodes-must-fall/>
- Traverso, E. (2013). Istorija i sećanje: antonimski par?. U: R. Rädle i M. Pisarri (ur.), *Mesta stradanja i antifašističke borbe u Beogradu 1941–44. Priručnik za čitanje grada* (10–29). Beograd: Milan Radanović.
- Tunbridge, J. E. & Ashworth, G. J. (1996). *Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict*. Chichester: J. Wiley.

Milica S. BOŽIĆ MAROJEVIĆ

University of Belgrade
Faculty of Philosophy
Department of Art History

Remembering Contested Legacies of the Past or When the Culture of Remembrance Gives Way to the Cancel Culture

Summary

Everyday life is filled with numerous images of what has passed. All of them, although on different bases, leave a mark in time and thus become legacies of the past. Although we usually understand and accept this inherited corpus without a problem, sometimes we face certain inconveniences. For example, we would rather

forget the heritage that remind us of colonialism and slavery, civil conflicts, wars, nuclear catastrophes. This paper searches for answers as to why certain contents from the past survive and others disappear, as well as when and why we decide to change their interpretation. Namely, the development of information technologies and new models of communication, in addition to many advantages, has contributed to the development of a perhaps not new, but certainly more striking culture of thinking. Based on condemnation, denial, harsh criticism without the possibility of adequate defence, the cancel culture is present in almost all spheres of everyday life. “Concern” for the culture of memory thus has reached a new level. Although the ban on specific forms of artistic expression has a long history, today we are witnessing the formation of movements that fight by all means for various types of censorship, and interestingly, they are no longer instructed by governing structures, but come from culture, science, and art. Justifying these actions with pedagogical reasons, correcting injustices, and caring for the culture of remembrance, unpleasant and politically incorrect contents are avoided, exhibitions are cancelled, monuments are occupied, modified, destroyed. The contribution of once famous artists and scientists is being revised and challenged. This raises a number of questions. What ideas inspire such iconoclastic actions? Who are the actors involved in these practices? When diversity became a problem, where did the dialogue go? What are the spatial, social and political implications of these transformations? In the circumstances of such rapid social changes and (re)interpretation, it is increasingly difficult to remain calm and objective even in science. The general chase, and sometimes the mass hysteria, help us to easily slip into revisionism. Instead of focusing on the possibilities that different values of the legacies of the past open to us, it seems that we are moving towards the fact that every heritage, sooner or later, will be disputable.

Keywords: past; memory; culture of remembrance; heritage; cancel culture; contested heritage.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).